

УДК 37.017:331]:159.923-025.18-053.6:930

DOI: 10.31499/2706-6258.2(8).2022.268068

ІСТОРИОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ГАРМОНІЙНО РОЗВИНЕНОЇ ОСОБИСТОСТІ ПІДЛІТКА ЗАСОБАМИ ТРУДОВОГО ВИХОВАННЯ

Олег Мелентьєв, кандидат педагогічних наук, доцент, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

ORCID: 0000-0002-3249-2973

E-mail: melo2009@meta.ua

У статті проведено історіографічний аналіз формування гармонійно розвинутої особистості підлітка та вплив трудового виховання на це формування. Розглянуто висловлювання філософів та вчених про вплив трудового виховання на формування гармонійно розвинутої особистості. Також наведено висловлювання давньогрецьких філософів та висловлювання філософів-гуманістів про поєднання душі й тіла. Питання гармонійного розвитку особистості засобами трудового виховання розглянуто у хронології висловлювань філософів і вчених минулих поколінь, а також проаналізовано їхні тлумачення та розуміння гармонійного розвитку особистості.

Ключові слова: історіографічні аспекти; гармонійно розвинена особистість; трудове виховання; особистість підлітка; висловлювання філософів; філософи-гуманісти; поєднання душі й тіла.

HISTORIOGRAPHICAL ASPECTS OF THE FORMATION OF A HARMONIOUSLY DEVELOPED PERSONALITY OF A TEENAGER BY MEANS OF LABOR EDUCATION

Oleg Melentiev, Candidate of Pedagogical Sciences (Ph.D.), Docent, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

ORCID: 0000-0002-3249-2973

E-mail: melo2009@meta.ua

The article provides a historiographical analysis of the formation of a harmoniously developed adolescent personality and the influence of labor education on this formation.

The statements of philosophers and scientists about the influence of labor education on the formation of a harmoniously developed personality are considered. The sayings of ancient Greek philosophers and the sayings of humanist philosophers about the combination of soul and body are given.

The issue of harmonious personality development by means of labor education was considered in the chronology of their statements by philosophers and scientists of past generations, as well as their interpretation and understanding of harmonious personality development were analyzed.

Such education takes place in the process of work for the creation of material and spiritual values in production, which causes the need for labor education, the study of the scientific foundations of modern production, the disclosure of their essence, the methods of forming students' use of this knowledge and skills.

The educational subject "Labor education", and "Technology" in the institution of general secondary education ensures the study of the technical and economic foundations of modern production and integrates the disciplines of the natural and mathematical cycle. This fits well into the modern concept

of STEM education in the institution of secondary education, which contributes to the formation of a harmoniously developed adolescent personality.

STEM (S – science, T – technology, E – engineering, M – mathematics) is an acronym that is a direction of modern education that unites and integrates natural sciences (Science), technologies (Technology), technical creativity (Engineering), and mathematics (Mathematics). This direction covers educational programs based on natural science components.

Keywords: *historiographical aspects; harmoniously developed personality; labor education; adolescent personality; statements of philosophers; humanist philosophers; combination of soul and body.*

Під час створення матеріальних та духовних цінностей у людства виникала низка проблем виховання молодого покоління, передачі їм свого досвіду, знань та вмінь, на це була націлена увага мислителів та філософів різних часів. Так, ними було висунуто низку теорій виховання, одна з яких була покликана розв'язувати завдання формування особистості під час праці та набула назву теорія формування особистості під час трудового виховання.

Таке виховання проходить під час створення матеріальних та духовних цінностей на виробництві, що викликає потребу трудового виховання, вивчення наукових основ сучасного виробництва, розкриття їхньої сутності, методики формування в учнів використання цих знань та вмінь.

Навчальний предмет «Трудове виховання», «Технології» у закладі загальної середньої освіти забезпечує вивчення техніко-економічних основ сучасного виробництва та інтегрує дисципліни природничо-математичного циклу. Це добре вписується у сучасну концепцію STEM-освіти в закладі загальної середньої освіти, яка і сприяє формуванню гармонійно розвиненої особистості підлітка.

STEM (S – science, T – technology, E – engineering, M – mathematics) – акронім, який є напрямом сучасної освіти, що об'єднує та інтегрує природничі науки (science), технології (technology), технічну творчість (engineering) та математику (mathematics). Цей напрям охоплює навчальні програми, що базуються на природничо-наукових компонентах.

Постає питання – як людство впродовж своєї історії формувало гармонійно розвинену особистість підлітка до успішної майбутньої професії та подальшого виховання після школи. Це й обумовило тему та актуальність нашого дослідження.

Мета дослідження полягає у проведенні історіографічного аналізу формування гармонійно розвиненої особистості підлітка та вплив на його трудове виховання.

Концепція трудового навчання та виховання формувалась багатьма поколіннями науковців. Так, за поєднання трудового виховання із продуктивною працею висловлювались С. Я. Батишев, П. Р. Атутов, А. Г. Щеколдін, Д. О. Тхоржевський, В. М. Мадзігон, М. Н. Скаткін, С. М. Шабалов, М. А. Іванович, Д. А. Ейнштейн та інші.

Ідею проектно-технологічної системи трудового навчання розвивали І. Д. Симоненко, В. К. Сидоренко, О. М. Коберник та інші.

У наукових дослідженнях В. А. Полякова, С. Г. Шаповаленка розглянуто питання теоретичної і практичної трудової підготовки школярів.

Навчання сучасним технологіям виробництва школярів та підготовки майбутнього вчителя трудового виховання до цієї діяльності приділена увага в дослідженнях А. Ф. Журби, В. О. Литвинова, Г. Л. Журавльова, Л. А. Мохової, О. Б. Мелентьєва, а у дослідженнях В. П. Зінченко, С. А. Григалюнене, В. А. Камеліної,

С. І. Ісламова розглянуто питання підготовки майбутнього вчителя праці до керівництва продуктивною працею учнів, а також інші питання трудового виховання [4].

Грунтовно розглядалися питання гармонічного розвитку особистості засобами трудового виховання філософами і вченими минулих поколінь, тому доцільно навести їхні погляди.

Людина, як творець матеріальних та духовних цінностей, завдяки своїй творчій праці здійснила перехід від тваринного світу до людської цивілізації. У всі віки люди забезпечували своє існування завдяки вдосконаленням знарядь праці; збільшували їхню продуктивність, що викликало велику потребу у передачі технологічного і трудового досвіду знань, умінь і навичок юнацтву. Такий процес призвів до розподілу праці не тільки між чоловіками та жінками, а й зумовив розподіл функцій за віком, соціальними функціями між членами родового суспільства. Тому діти «належали» всьому роду, вони засвоювали традиції та обряди роду, трудові прийоми дорослих.

Розвиток суспільства вимагав удосконалення виробництва, його технологічних процесів, науки, техніки, культури, гуманістичних ідей та їхнього впливу на молоде покоління.

Так, у Древній Греції філософи Демокріт, Сократ, Арістотель, Платон у своїх виступах та роботах висловлювали ідеї гармонійного розвитку особистості людини.

Так, Арістотель (384–322 рр. до н.е.) висловлював міркування про необхідність гармонічного розвитку особистості та обґрунтував ідею поєднання душі й тіла, а також говорив про прояв трьох видів душі (рослинної, тваринної і розумової). На його думку, кожен вид душі вимагає: рослинна – фізичного виховання; тваринна – морального виховання; розумова – розумового. Таке триєдине виховання забезпечує гармонійний розвиток особистості. Однак Арістотель вважав, що такий розвиток особистості необхідний лише для дітей рабовласників, а раби не потребують виховання [1].

З розвитком прогресивних ідей ідея виховання молодого покоління на основі гармонійного розвитку особистості, незалежно від класової належності, що розвивала вислів Арістотеля, стає загальнолюдською цінністю протягом багатьох століть. Однак в тих умовах вона не отримала широкої підтримки та застосування у суспільстві як система виховання. Разом із тим, в умовах розвитку тодішнього суспільства, ця ідея не одержала широкого практичного застосування, тому у рабовласницькому й феодальному суспільстві виховання здійснювалось у родині. Але таке положення, на відміну від родового суспільства, де вихованням займалися будинки молоді, у феодальному суспільстві з початком розвитку ремесел змінилося – виховання почало здійснюватися засобами учнівства й визначалось особливостями характеру майстра [1].

Під час переходу від феодального суспільства та розвитку капіталістичних відносин педагогічна думка піддається трансформуванню, виходячи з того факту, що виховання молодого покоління повинно базуватись на трудовому вихованні, на яке був запит у зв'язку з бурхливим розвитком капіталізму. Такої думки дотримувались відомі філософи-гуманісти XV–XVI століть, як-от Т. Мор, Т. Кампанела, Ш. Фур'є та інші.

Так, у своєму творі «Утопія» Т. Мор розглядає питання необхідності усунення протиріччя між фізичною і розумовою працею. Він висунув та розвинув ідею поєднання виховання ремісничої та сільськогосподарської праці. Т. Мор пропонував на основі природних схильностей дітей здійснювати їх трудове виховання та розвивати ці

схильності у праці.

У своєму творі «Утопія» він пише: «У більшій мірі кожний виростає, навчаючись батьківському ремеслу: до нього більшість відчуває схильність від природи. Але якщо хто має потяг до іншого заняття, то таку дитину, шляхом усиновлення переводять у ту родину, до ремесла якого він відчуває любов» [3].

Ці ідеї перегукуються з ідеями ще одного філософа-гуманіста Т. Кампанели, які ним були поглиблені та розвинуті у власних творах, де він підтримував ідею рівності та реальності освіти, поєднання виховання з продуктивною працею. Філософ приділяв велику роль праці як фактору поєднанням із вихованням, але на основі демократизації виховання.

Так, Т. Кампанела у своєму творі «Місто Сонця» говорив: «А той, хто знає велике число мистецтв і ремесел, користується і великою пошаною; до заняття тим чи іншим мистецтвом долучаються ті, хто є до нього найбільш здатним. Найважчі ремесла, наприклад ковальське чи будівельне, вважається в них самим похвальним і ніхто не ухиляється від занять ним, тим більше, що схильність до нього виявляється від народження, а завдяки такому розпорядку робіт усякий займається не шкідливою для нього працею, а навпаки, розвиває свої сили» [2].

Особливого значення трудовому вихованню молодого покоління надають в умовах розвитку фабрично-заводського виробництва. Механізована праця на виробництві, ускладнення його технології вимагали включити в зміст початкового шкільного виховання підготовку до праці.

У цих умовах із різкою критикою наявного ладу («цивілізації») і розробленим планом прийдешнього ідеального суспільного ладу («гармонії») виступили гуманісти XVIII і першої половини XIX століття.

Так, Ш. Фур'є у своїй соціальній філософії продовжив розвиток ідей поєднання виховання з продуктивною працею. Ш. Фур'є виступав за загальне безкоштовне виховання, у якому частину буде займати індустріальна праця, що виробляє індустріальні навички, які забезпечують фізичне й трудове виховання.

У своїй роботі «Виховання при ладі гармонії» філософ розкриває об'єктивну необхідність формування особистості, що прагне до пізнання й творення матеріальних і духовних цінностей. Він вважав, що першочергове значення має створення матеріальних цінностей для особистості, яке засноване на її інстинктивному й творчому початку.

«Пізнання світу дітьми, – стверджував Ш. Фур'є, – здійснюється через пізнання предметів праці». Ш. Фур'є підкреслював: «Я сказав, що природа дає кожній дитині велику кількість – близько трьох десятків – інстинктів у галузі праці, із яких деякі є первинні чи ведучі і повинні підводити до вторинного. Справа полягає в тому, щоб розкрити спочатку первинні інстинкти: дитина “кліє” на цю вудку, як тільки йому закинуть її; тому як тільки він зможе ходити, залишити сестер-карапузів, і бонни, яким він доручений, поспішають повести його в усі майстерні і на всі маловіддалені трудові зібрання; а тому, що він знаходить усюди маленькі знаряддя, виробництво в мініатюрі, де займаються вже пустуни у віці від двох із половиною до трьох років, виробництво, до якого він хоче прилучитися, хоче рознюхати, торкати, то по сплину двох тижнів можна визначити, які майстерні його спокушають, які в нього інстинкти в галузі праці» [11].

Розвинув та удосконалив ідею поєднання сімейного й суспільного виховання, поєднання виховання з продуктивною працею Р. Оуен, який протягом двадцяти п'яти років організував комуну у місті Нью-Ленарк. Р. Оуен стверджував, що, крім загального виховання у школі, дитина повинна отримати і трудове виховання, що буде сприяти гармонійному розвитку дитини, поєднуючи його фізичне і розумове виховання. У своєму творі «Про новий моральний світ» він говорить: «...у віці від дванадцяти до п'ятнадцяти років діти будуть зайняті ознайомленням із принципами і практичними прийомами більш складних життєвих справ; ці знання дозволять їм робити найбільшу кількість корисних благ для самих себе і з користю для суспільства; ... їх навчать найдосконалішого мистецтва робити, готувати й здійснювати усе, що потрібно суспільству, причому найкращим способом, який досяжний при знаннях і засобах, накопичених у ньому».

Також Р. Оуен підкреслив велику виховну ефективність продуктивної праці: «...Найважливіша справа людського життя полягає, по-перше, у виробництві достатку самих коштовних благ для споживання всіх людей і для їхнього задоволення і, по-друге, таке виховання людей, дає можливість правильно користуватися цими благами й одержувати від них задоволення після того, як вони зроблені» [5].

Розвиток та формування особистості, що здійснюється в діяльності, як соціальне явище підкреслив у своїх творах Ж.-Ж. Руссо. У творі «Еміль, чи про виховання», що стосувався формування особистості у трудовій діяльності, він говорив: «Праця є неминучий обов'язок суспільної людини, усякий громадянин-нероба є злодій» [9].

У цій же роботі у розділі «Еміль знайомиться із соціальними відносинами через вивчення ремесел» Ж.-Ж. Руссо вказує на шляхи, якими повинна розвиватись особистість: через пізнання об'єктів праці і технологій їх виготовлення, до пізнання соціальних відносин під час їх виготовлення. Тут він говорить: «Головною вашою турботою повинно бути видалення з розуму вашого вихованця всіх понять про суспільні відносини, що йому не доступні; але коли взаємодія знань примушує вас показувати йому взаємну залежність людей, то замість того, щоб показувати її з морального боку, зверніть спочатку всю його увагу на промисловість і механічні мистецтва, що роблять людей корисними один для одного. Водячи його по майстернях, ніколи не дозволяйте дивитися на будь-яку роботу, не приклавши до неї своїх рук, чи йти, не довідавшись цілком причини всього, що там робиться, чи всього, що він помітить. З цією метою працюйте самі скрізь із помічником; і будьте впевнені, що година роботи навчить його більше, ніж цілий день, використаний на пояснення».

У цьому ж творі Ж.-Ж. Руссо підкреслював, що зв'язок професійного і трудового виховання, яке повинно обиратися відповідно до природних нахилів, розвиваючи та удосконалюючи їх: «Необхідно, щоб існували всі ремесла, але якщо є вибір, то необхідно звертати увагу на охайність, тому що в цьому відношенні вже не думка відіграє роль, а почуття. Нарешті, мені не подобаються також ті ремесла, у яких працівники позбавлені промислової винахідливості і працюючі майже машинально займають свої руки однією і тією ж роботою» [9].

Розвиваючи ідеї Ж.-Ж. Руссо, Й. Г. Песталоцці підкреслював необхідність поєднання виховання з працею в ремісничому виробництві. У творі «Про виховання бідної сільської молоді» Й. Г. Песталоцці говорить, що розвиток дитини відбувається через ознайомлення з виробничими процесами, технологіями, самою участю дитини у

виробництві. У ньому він підкреслював: «Наявність у будь-якій місцевості промисловості є підставою для того, щоб виховання бідняка підкорити духу індустрії; у місцевості, де бідняк несе на своїх плечах усю важкість, шкідливість фабричної праці при недостатньому заробітку і відсутності кваліфікації, для підняття таких, – у цій місцевості я бажаю підвести бідняка до найвищого, найкращого ступеня заробітку; із цією метою я хотів би використовувати природні виробничі задатки підлітка для досягнення кінцевого результату – розвитку і підняття його здібностей; якщо мої розрахунки не хибні, якими могутніми можуть бути ці засоби в руках держави, промисловості, гуманізму» [7].

Відомий просвітницький діяч К. Д. Ушинський говорив, що виховання повинно бути побудоване на принципах народності, готувати дітей «до праці в житті». У творі «Праця в її психічному й виховному значенні» він говорить про значення праці в житті суспільства й у формуванні особистості людини: «...Праця, що спрямована людиною на природу, діє зворотно на людину не одним задоволенням його потреб і розширенням їхнього кола, але власне своєю, внутрішньою, йому однією властивою силою, незалежно від тих матеріальних цінностей, що вона здобуває. Матеріальні результати праці, складають людське надбання; але тільки внутрішня, духовна, життєдайна сила праці служить джерелом людської гідності, а разом із тим моральності й щастя. Цей життєдайний вплив має тільки особиста праця на того, хто трудиться. Матеріальні надбання праці можна відібрати, успадковувати, купити, але внутрішньої, духовної життєдайної сили не можна ні відібрати, ні успадкувати, ні купити за все золото Каліфорнії.

Людська природа така гнучка, що здатна до найбільшої розмаїтості способів життя. Надмірні перевантаження розумової праці над фізичною, і навпаки, незабаром переходять у звичку і не шкодять організму людини: тільки виняткові крайності в цьому відношенні є згубними. Крім того, при теперішньому стані суспільства важко уявити собі такий спосіб життя, у якому б фізична й розумова праця врівноважувалися: одна з них буде тільки відпочинком» [10].

Ушинський в іншому своєму творі стверджує: «...Але виховання не тільки повинно прищепити вихованцю повагу і любов до праці: воно має прищепити йому і звичку до праці, тому що ділова, серйозна праця завжди важка» [8].

Таким чином, формування особистості молодого покоління є соціальним явищем, багатьма вченими різних часів констатується позитивний вплив трудової діяльності дітей і підлітків на їхнє трудове виховання.

Але під час формування гармонійно розвиненої особистості підлітка, розкриття змісту трудового виховання недостатньо розкриваються основи сучасного виробництва, які базуються на розкритті суті природничо-математичних наук як механізму реалізації технологічних процесів на сучасному виробництві та сприянню формуванню уявлень підлітків про професії, які вони надалі можуть обрати [6].

Тому вивчати основи сучасного виробництва, які базуються на розкритті суті природничо-математичних наук матеріального виробництва, можливо на прикладі одного виробництва, наприклад машинобудування, у якому присутні всі сучасні технології. Дисципліни природничо-математичного циклу можуть розкривати всі сторони виробництва, тому сучасна концепція STEM-освіти в заклад загальної середньої освіти перегукується із вищезазначеним.

На основі історіографічного аналізу формування гармонійно розвиненої особистості підлітка засобами трудового виховання були визначені підходи науковців різних віків до цієї проблеми. Таке формування гармонійно розвиненої особистості забезпечує інтеграція дисциплінами природничо-математичного циклу, що в закладі загальної середньої освіти може зробити STEM-освіта, яка тісно пов'язана не тільки із формуванням гармонійно розвиненої особистості, а й сприяє успішному подальшому працевлаштуванню та навчанню після школи.

У подальших наших дослідженнях ми спрямуємо увагу на інтеграцію дисциплін природничо-математичного циклу в заклад загальної середньої освіти засобами педагогічної технології STEM.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Віхи в історії античної естетики: збірник. Київ: Мистецтво, 1988. 286 с.
2. Кампанелла Т. Город солнца. Москва: Просвещение, 1947. 175 с.
3. Мор Т. Утопия. Москва: Просвещение, 1978. 416 с.
4. Мелентьев О. Б. Подготовка учителя труда и физики к обучению школьников интенсивным технология машиностроения: дис. канд. пед. наук. Брянск, 1992. 187 с.
5. Оуэн Р. Избранное собрание сочинений. Москва: Просвещение, 1960. 768 с.
6. Щеколдин А. Г. Организация труда учащихся на современном производстве. Ростов-на-Дону: РГПИ, 1980. 130 с.
7. Песталоцци Г. Избрания педагогические сочинения. Т. II. Москва: Лингард и Гертруда, 1901. 572 с.
8. Ушинский К. Д. Избранные педагогические произведения. Москва: Просвещение, 1968. 557 с.
9. Руссо Ж.-Ж. Сочинения: в 3-х т., т. 1. Москва: Просвещение, 1961. 852 с.
10. Ушинский К. Д. Избранные педагогические сочинения в 2-х т., т. 1. Москва: Просвещение, 1953. 722 с.
11. Фурье Ш. Избранное собрание сочинений. Москва: Просвещение, 1944. 428 с.

REFERENCES

1. Vikhy v istorii antychnoi estetyky. (1988). Kyiv: Mystetstvo [in Ukrainian].
2. Campanella, T. (1947). Gorod solntsa. Moskva: Prosveschenie [in Russian].
3. Mor, T. (1978). Utopiya. Moskva: Prosveschenie [in Russian].
4. Melentev, O. B. (1992). Podgotovka uchitelya truda i fiziki k obucheniyu shkolnikov intensivnyim tehnologiya mashinostroeniya. *Candidate's thesis*. Bryansk [in Russian].
5. Ouen, R. (1960). Izbrannoe sobranie sochineniy. Moskva: Prosveschenie [in Russian].
6. Schekoldin, A. G. (1980). Organizatsiya truda uchaschihsya na sovremennom proizvodstve. Rostov-na-Donu: RGPI [in Russian].
7. Pestalotsti, G. (1901). Izbraniya pedagogicheskie sochineniya. Moskva: Lingard i Gertruda. Vol. II [in Russian].
8. Ushinskiy, K. D. (1968). Izbrannyye pedagogicheskie proizvedeniya. Moskva: Prosveschenie [in Russian].
9. Russo, Zh.-Zh. (1961). Sochioneniya. (Vols. 1–3; Vol. 1). Moskva: Prosveschenie [in Russian].
10. Ushinskiy, K. D. (1961). Izbrannyye pedagogicheskie sochineniya (Vols. 1–2; Vol. 1). Moskva: Prosveschenie [in Russian].
11. Fure, Sh. (1961). Izbrannoe sobranie sochineniy. Moskva: Prosveschenie [in Russian].